

ירמיהו טאוב

- מרחביס -

"כי האדם עץ השדה" - על הדימוי ומשמעותו
בפרט ובכלל ישראל

א. סקירה פרשנית

בטרם אגש לברר את ענין הדימוי בישראל אערוך סקירה פרשנית קצרה על הפסוק, מבלי להכנס לדיון עמוק מדי, בכדי לראות את גישת הפרשנות הקלאסית על ההלכה בפסוק ועל הדמוי הנובע ממנה.

רש"י (ס' דברים כ' - י"ט): אסור להשחית עץ, כי איננו כאדם לבוא ולברוח ולעמוד מפניך במצור ואיך טעם בהשחתתו (לא מוזכרת שם נפ"מ בין אילני סרק לאילנות מאכל).
- וכך איך חילוק בין לצורך או שלא לצורך, שכך רש"י גורס שאיך צורך שבעבורו תותר לנו השחתת העץ "למה תשחיתנו".
וכן אם נמצא אדם בחוץ... שיש להשחיתו (גו"א).

רמב"ן (ומקורו בב"ק צא:) סובר, שאמנם לצורך מותר לכרות אפילו עץ מאכל לבניית מצור אלא שיש ב' הגבלות:
א) יש להקדים לכרות עצי סרק לעצי מאכל
ב) יש לכרותו ולא להשחיתו בדרך השחתה.

וכן נראה מפירושי הרשב"ם, ר' בחיי, בעה"ט (הטור הארוך).
ראב"ע - איך לכרות עצי מאכל - הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לאדם, מותר לך רק לאכלו ולא להשחיתו (אפילו) ע"מ שתבוא העיר מפניך במצור.

ספורנו סובר, שאיך צורך בהשחתת עצי מאכל באשר (עליך להיות) והנך בטוח בנצחונך ושה' בעזרך, ועתיד אתה לאכול ממנו כשלא תשחיתו.

נראה כאן לחלק בין השיטות.

א) איך לכרות העץ בכל מקרה - ראב"ע וכנראה מספורנו.
ב) מותר לכרות העץ לצורך הכבוש - רמב"ן, רשב"ם.
מפירש"י כאן נראה, שסובר כדעה א'.

בענין הדימוי קיימות גישות מספר - בכוונת הפסוק כי האדם עץ השדה. הדימוי הוא זה, אם לאוק
א) התרגומים - השואת העץ לאדם והפסוק בא בהוראת שאלה (ו) כי אדם (הוא) עץ השדה (עפ"י תענית ז').
ובדומה לכך פי' רש"י עפ"י המלה כי הבאה בהוראת דלמא - שמא אדם עץ השדה. גם ספורנו מפרש כך - "וכי האמנם עץ השדה הוא אדם לבוא מפניך בגללו במצור.

ב) איך כאן דימוי - לא של העץ לאדם ולא של האדם לעץ.
הרשב"ם: "כי האדם" פירושו: אלא, כלומר; אותו (את העץ)
לא תכרות אלא (את) עץ השדה (המסייע) לבוא האדם מפניך
במצור אותו תכרות. והם (העצים) הקרובים לעיר
שנסתרים בהם אנשי העיר ...

ג) האדם אינו דומה לעץ אלא קשור אליו.

רמב"ן ראב"ע - כי האדם עץ השדה - כי (חיי) האדם (הוא
מן) עץ השדה. כי ממנו אוכל פירותיו וע"כ איך להשחיתו.
(פסיקתא ז. "כי האדם עץ, מלמד שחיינו של אדם אינם אלא
מן האילן.)

ואמנם, היות האדם הפרטי והכללי דומה לעץ כתוב שנוי
ומשולש בתנ"ך פעמים רבות ונזכר בחז"ל, בראשונים ואחרונים.
הבה ונראה לאן מובילים אותנו מסקנות דבריהם.

ב. הדימוי בפרט - בעיני המדרשים וגדולי המחשבה

שנו חז"ל: "איך העץ אלא האדם שנמשל לעץ. שנא': "כי האדם
עץ השדה" (פדר"א כ"א). ובאמת, אם נסקור את מהלך חיהם,
אורח-חיהם, ותכונותיהם - נמצא בעץ ובאדם קוים משותפים
רבים ביותר. להלן המרכזיים שבהם:

א) האילן ראשיתו בשתילה באדמה, דורש טיפול, עידור, השקיה,
זיבול, גיזום, יתד וסמיכה.
האדם - יצירתו בבטן אמו, דורש טיפול, דאגה, אוכל,
חינוך, יתד וסמיכה גשמית ורוחנית.

ב) האילן - מצמיח פירות שמהם רואים מה טיבו.
האדם - מעשי-ידינו יצירותיו וצאצאיו אף הם נקראים
פירות.

ג) האילן - מעמיק בשרשיו ומשתבח. בסוף ימיו מתיבש,
נובל ומת.
האדם - מתבגר, מרצין, מחכים ודעתו מתישבת עליו. בסוף
ימיו מזקין ומת.

ד) חלקי האילן רומזים על חלקי האדם - הגוף והנשמה.
השורש - רומז לנשמה שהיא נטיעה בגוף האדם.
ענף - רומז לגוף שנבלל בעפר כענף (אותיות דר"ע).

ה) ואף בצורתו החיצונית דומה האדם לעץ שהוא הפוך.
"האדם נמשל לעץ השדה אלא שהוא אילן הפוך. כי העץ
שרשו תקוע למטה בארץ, ואילן האדם שרשו למעלה - כי
הנשמה היא השורש שלו והיא מן השמים. והידיים הם ענפי
האילן והרגלים הם ענפים על ענפים, וגופו - עיקר האילן
(הגזע) (מהר"ל נצ"י, פ"ז)

(ו) הפירות שהאדם ושהעץ מוציאים תלויים במדת ההשקעה, בטיפוח, בטיפוח ובעבודה בהם " ... וכמו שהעץ כפי שמכינים מקודם בקשקוש ועדור וכו' כך הוא מוציא פירות כך האדם - באותה המדה שהתכוון לקבלת התורה - כך הוא מקבלה ומשיגה (שפ"א שבועות).

(ז) הצדיקים משולים לאילנות דכתיב (תהילים צב, יג) צדיק כתמר יפרח ואומר והיה כעץ שתול על פלגי מים (מדה"ג מט, כב). - "למה נגלה (הקב"ה לאברהם) באילן? - שהצדיקים משולים בו. דכתיב: צדיק - כתמר יפרח (מדה"ג בראשית יח, א).

ג. הדימוי ביחס לכלל ישראל

עם ישראל בכלל נמשל לעץ שנא' "כימי העץ ימי עמי" (ישעיה ס"ה). כלל ישראל נטועים היטב בארץ שכן נשמתם היא מן הארץ (עפ"י הגר"א).

הדימוי לעץ באופן כללי

ג' דרגין מתקשרין דא בדא (שלש דרגות מקושרים זה בזה). קודשא בריך הוא, אורייתא, וישראל (זו"ח ג. ע"ג א).
וכולם נקראים בשם עץ
הקב"ה - שנא' כי האדם (העליון) עץ השדה (זו"ח ב ס, ב).
תורה - שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה ... (ברכות לב:)
ישראל - שנא' כימי העץ ימי עמי (זו"ח רנ"ב סוע"ה).

הדימוי לחלקי העץ (במדרשים)

1. הבאים ישרש יעקב (ישעיהו כו, ו) - אלו ישראל (שהש"ר ז, ז)
2. וענפיה ארזי אל (תהילים יא) - אלו ישראל (תקו"ז - פ"ז, א)
3. ועליהו לא יבול (תהילים א) - אלו ישראל (ב"ר ס"א, א).

הטיפול בישראל דומה לטיפול בעץ ("כוזרי")

השגחה מיוחדת על עם ישראל כמו השגחת עובד-האדמה על האילן המיוחד בטיבו.

"האלוקים השגיח על בני יעקב גם בהיותם במצרים להפרותם ולהרבותם ולגדל בניהם כאשר יגדל איש את האילן ששרשו טוב עד הוציאו פרי בשל בדומה לפרי הראשון שממנו ניטע האילן" (כוזרי, א, צ"ה).

"המקום גורם" - לעץ ולישראל ("כוזרי")

אברהם - אבי אומתנו - הועבר למקום הראוי לו. - חשיבות המקום באה לידי ביטוי בצווי ה' לאברהם - לך לך... אל הארץ אשר אראך. "כמו שאברהם אחרי העלותו במדרגות שלמות והעשותו ראוי להדבק בענין האלקי העבר מארצו אל המקום ההוא אשר בו לבד יגיע לתכלית השלמות.

- הלא כה יעשה עובד האדמה במצאו בתוך אדמה צחיחה שורש של אילן שפריו טוב - מעבירו הוא אל אדמה נעבדת שלפי טבעה עתיד זה להצליח בה. ושם יגדלהו, עד היותו לעץ מעצי הגן, תחת אשר עד הנה היה שיח בר, ולאילן מצמיח אילנות רבים למינהו, תחת אשר עד הנה צמח רק דרך מקרה ובמקום מקרי (כוזרי מאמר ב' : י"ד).

במשל זה בנוסף ואף יותר מהדמיון לעץ, יש כאן ובעיקר גם התיחסות למקום הנכון, והמתאים של אותו העץ שבנמשל הוא - ארץ ישראל, שעליה אומר ריה"ל - אשר בו לבד (במקום ההוא) יגיע לשלמות.

ועוד משל המדגיש זאת בצורה קיצונית. אולם בעוד שהמקום איננו אחד ומיוחד, הרי בנמשל אין כל מקום אחר המתאים לישראל, זולת ארץ ישראל.

וכך טוען ה"חבר" בהסבירו למלך כוזר את מעלת א"י: "כך גם הרכם זה (הרי הגפנים שלכם) שאתם אומרים כי הכרם מצליח בו - לולי היו נוטעים בו את הגפנים ועושים את כל מלאכת הכרם הדרושה לגידולם, לא היה עושה ענבים. והנה המעלה המיוחדת באה ראשונה לעם אשר הוא הסגולה והגרעין ואחרי זה יש גם לארץ חלק במעלה הזאת. וכך למעשים ולמצוות התלויים בארץ שהם מעין עבודת הכרם לכרם.

עם ישראל כאן נמשל לכרם וא"י להרי הגפנים המעוללים. ואולם: שלא ככרם העושה ענבים גם במקום אחר, אין עם הסגולה יכול להדבק בענין האלקי כי אם בארץ הזאת (מאמר ב' : יב)*.

עם ישראל המשול לעץ עדין ומיוחד במינו (הסגולה והגרעין) וכאשר איננו נמצא במקום המתאים לו, ויש רק מקום אחד כזה בכל העולם, הריהו נדון לקמילה ונבילה, או במקרה הטוב, יהא שיח בר שאינו מצמיח פירות, שאך במקרה צמח ובמקום מקרי. המקום הוא, איפוא, גורם מרכזי בקיומו והתפתחותו של עם הסגולה.

---

* הצטוט וניתוחו הוא ע"פ הגרסה ב"כוזרי" מהדורת אבן-שמואל. ראוי להדגיש, שבנוסח אבן תיבון המשמעות שונה במעט.

ד. ישראל ו"עץ השדה"

ישראל עץ השדה הנטוע בא"י

הצגנו בפרק הקודם את מקומו וחשיבותו של המקום המיוחד (א"י) לעם המיוחד, אך כל זה רק מתוך השוואה לעץ ומקום גידולו. למעשה, אנו מוצאים גם מבחינה לשונית וגם מבחינה מהותית קשר חזק יותר לעץ, עד כדי כך שהאדם = אתם קרויים אדם = ישראל, הוא עצמו בבחינת עץ השדה כאשר מדובר על מקומו - ארצו, שכך הוא מופיע כנטוע בארצו. ומיהו הנוטע? לא אחר מאשר אלקי ישראל!

עצם ביאתנו לארץ זוהי נטיעה אלקית. כך אחרי יציאת מצרים: תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך (שמות ט"ו), וכך לפי הבטחת הנביא: ושמתי אני עליהם לטובה והשיבותים אל הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתיים ולא אתוש (ירמיהו כ"ד). וכך: ושמתי עליהם להיטיב אותם ונטעתיים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי (שם ל"ב). אף בתפילתנו אנו מבקשים (מוסף של שבת) "ותיטענו בגבולנו", וטמונים בבקשה זו ב' בקשות: האחת שתיטענו שנהיה בארץ בבחינת נטיעה שאינן לעקרה. ועוד שהנטיעה הזאת תהיה בגבולנו ותשתרע בכל שטחי גבולות ארצנו הקדושה.

מתוך פעולת הנטיעה של הקב"ה אנחנו הופכים ל"מטע" של הקב"ה. ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ - נצר מטעי מעשה ידי להתפאר (ישעיהו ס', כ"א) - אלו ישראל (שהש"ר ז, ז). נצר מטעיו של ה' הם ישראל - נטיעה מיוחדת השמורה למקום מיוחד המתאים לה בלבד (ולפי"ז "נצר" מל' לנצר). והמטע הזה הולך ופורח הולך וצומח לקראת הגאולה וכדברי הרד"ק: (ישעיהו ס"א, י"א) עם ישראל נשחתיים בגולה, והם יפרחו בהגיע עת הגאולה ויצמחו מבחינה מספרית יותר ממה שהיו. יתירה מזו: ייתכן שלא רק אנחנו נטועים בארץ ע"י ה', אלא גם המקום, דהיינו א"י, אף הוא עצמו - מטע נצור ושמור על ידו עבור ישראל. לפי"ז, אפשר לומר, ש"נצר מטעי" - מוסב על המלה "ארץ". הארץ היא "נצר מטעי".

ישראל הנוטע "עץ השדה" בא"י

מצאנו כי הקב"ה עסק ועוסק בנטיעת ישראל בארצו ואולי אף בנטיעת הארץ עבור ישראל. למעשה, למדנו גם על נטיעה ממש שהקב"ה התעסק בה. "ויטע ה' אלקים גן בעדן" (בראשית ב', ח') פסוק זה משמש בסיס למדרש שמדריך את הנטועים להיות נוטעים. ואלה דברי המדרש:

"כ"י תבואו אל הארץ ונטעתם" (ויקרא י"ט, כ"ג) - כשם שמתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע שנאמר: "ודטע אלקים..." - אף אתם לכשתכנסו לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה" (ויק"ר כ"ה, ג').

רואים שיש חשיבות מיוחדת לנטיעה בא"י (מלבד המצוה) בבחינת "ההלכת בדרכיו". כשם שהקב"ה מעשהו הראשון לאחר בריאת העולם היה נטיעת הגן בעדן - אף אנו מצדדים על הנטיעה בתחילת כניסתנו לארץ.

אולם מלבד ההדרכה המוסרית שיש כאן, מתברר שהנטיעה היא חלק ממצוות עשה של ישוב הארץ.

לדעת הרמב"ן (סה"מ מצוות עשה ד') מחולקת המצוה לשני חלקים: "שנצטוינו לרשת את הארץ..." (א) ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות. (ב) או לשממה. והוא אמרו להם: והורשתם את הארץ וישבתם בה... והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם.

חלקה השני של המצוה - ולא לשממה. כלומר, לדאוג שהארץ תהיה מיושבת באנשים ובנטיעות שלא תהא שממה. הנטיעה של ישראל משלימה את הנטיעה האלקית.

ישנה אימרה חסידית "כ"י תבואו אל הארץ ונטעתם" - כשאתם תבואו אל הארץ ונטעתם - בל' סביל, כלומר אתם תהיו נטועים בארץ. היותנו בארץ היא נטיעה מצד הקב"ה שנטע אותנו בארץ והגשמת תפילתנו להנטע בארץ. היא גם חלק מקיום מצוות ישוב הארץ על-ידי ישראל שאף הקב"ה משתתף בה.

ראינו, איפוא, שיש כאן נטיעה משני הכיוונים: נטיעה אנושית ואלקית שאין קבועה וקיימת יותר ממנה. ככל שאנו נוטעים יותר, אנו ניטעים יותר ומשתכללת הנטיעה האלקית.*

---

* ייתכן שזוהי משמעות הקרי והכתיב בישעיהו ס', כ"א: "ועמר כולם צדיקים לעולם לירשו ארץ נצר מטעי" וכו'. הקרי - מטעי והכתיב - מטעו. הרעיון בשילוב שניהם הוא: ע"י הנטיעה של "עמר", עם ישראל, משתכלל מטעי - מטע הקב"ה. - העורך.

ס ו ר ס

עד כה סקרנו על דרך החיוב את התנטעות האדם-ישראל-עץ השדה בארץ; כהשלמה לדברים כדאי לציין שני פסוקים שמחזקים את הרעיון הנ"ל אך על דרך השלילה.

בישעיהו ס"ה, כ"א: "ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו פרים". לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל... " וכך: "ושמתי עיני עליהם לטובה והשיבותים אל הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש" (ירמיהו כ"ד, ו').

ועם עינינו הדומעות הרואות את עקירת הנטוע בטרגדיה שירדה עלינו - יודעים אנו בידיעה עליונה - היא אמונתנו הברורה שזהו מראה עינים חיצוני ושטחי, ובאמיתת הדברים ובפנימיותם איך נתישה-עקירה לעולם. וכשם שעזיבתנו את הארץ בגלות היתה זמנית והיא חלפה ועברה לה, כך יקויימו בנו דברי הנביאים: (ירמיהו כ"ד): "והשיבותים אל הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש". "ונטעתים בארץ הזאת בכל לבי ובכל נפשי" (ירמיהו ל"ב).

"כי כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם יבלו - בחירי" (ישעיהו, ס"ה).